

УДК 551.435.14 (292.45)

Холявчук Д.І.

Антропогенне перетворення ландшафтів долини Середнього Дністра як передумова розвитку рекреації

Дослідженні просторово-часові особливості антропогенної трансформації долини Середнього Дністра. Визначений вплив заселюваності, транспортної мережі і загалом антропогенної трансформації на комфортність та рекреаційну привабливість середньодністерських долинно-річкових ландшафтів. Ключові слова: антропогенна трансформація, комфортність ландшафту, рекреаційна привабливість, поселенське навантаження.

Холявчук Д.И. Антропогенное преобразование ландшафтов долины Среднего Днестра как предпосылка развития рекреации. Исследованы пространственно-временные особенности антропогенной трансформации долины Среднего Днестра. Определено влияние селитебности, транспортной сети и антропогенной трансформации на комфортность и рекреационную привлекательность долинно-речных ландшафтов Среднего Днестра. Ключевые слова: антропогенная трансформация, комфортность ландшафта, рекреационная привлекательность, селитебность.

Holyavchuk D.I. Anthropogenic transformation of Medium Dnister river landscapes as recreation development condition. Space and time peculiarities of anthropogenic transformation of Medium Dnister valley are investigated. Settlement, transport and anthropogenic landscape change influence on recreation comfort and attractiveness are analyzed. **Key words:** anthropogenic transformation, landscape comfort, recreation attractiveness, settlement.

Вступ. Річкові долини – особливі ландшафтні утворення, важлива складова природного різноманіття та одна з передумов розвитку специфічних форм природокористування, зокрема, рекреаційного. Річково-долинні ландшафти надають будь-якому регіонові тих природних властивостей, якими можна презентувати рекреаційну привабливість території.

Зазвичай, образ гірського ландшафту, як загальновизнаний еталон рекреаційного середовища, сприймається привабливішим, ніж рівнинний простір. Однак на тлі рівнинної України помітно вирізняється унікальне природне утворення, де зустрічаються елементи природи, що подібні до гірських. Це – долина Середнього Дністра. Вона є найоригінальнішою не тільки в межах України, але й Східної Європи, бо є краєм каньйонів, які утворені каньйонистою долиною Дністра та його допливів. Дана територія складно розчленована, пейзажно різноманітною, флористично екзотичною, кліматично комфортною, багатою на природні ресурси, щільно заселеною від найдавніших часів. Палеогеографічні дослідження свідчать про те, що надзвичайно сприятливі природні умови долини Дністра були визначальним чинником появи осередків заселення (від часів палеоліту) та розселення у Південно-Східній Європі, формування постійних поселенських систем у сточищі Дністра.

Зважаючи на постійність збіднення природного різноманіття, ускладнення екологічного стану довкілля, появи і домінування в окремих ландшафтах низькоестетичних антропогенних модифікацій, вивчення багатств неутилітарних цінностей природи рекреаційного змісту набуває особливої актуальності.

Аналіз попередніх досліджень. Розвиток рекреаційної проблематики у ландшафтознавстві пов'язані з встановленням антропогенного напрямку у ландшафтознавстві. Зокрема, такі дослідження пов'язані із трактуванням і

використання поняття “культурного ландшафту”, концепцію якого розробляли ще Л.С. Берг, А.І. Воейков, С.С. Неуструєв, В.П. Семенов-Тян-Шанський, В.І. Вернадський, Ю.Г. Саушкін. У таких дослідженнях підкреслене значення господарської діяльності людини у формуванні культурних ландшафтів. Пізніше таке вишукування продовжені в розрізі поняття антропогенного ландшафту М.Ф. Мільковим [8], Г.І. Денисиком [3]. Зокрема в антропогенній класифікації ландшафтів, виконаній останнім автором, рекреаційні ландшафти виділені в окремий антропогенний вид. Денисик Г.І., Воловик В. вважають, що рекреаційні ландшафтні комплекси – наслідок впливу рекреантів, технічних систем та інших структурних систем на рекреаційно потенційні ландшафтні комплекси. Сьогодні, поняття рекреаційного ландшафту як антропогенної категорії є спорідненим до поняття “культурного ландшафту”. Зокрема, Смаль І. розглядає рекреаційний ландшафт як одну з низових категорій культурного [11]. Такі твердження будуть справедливими і стосуватимуться рекреаційних систем, що функціонують під цілеспрямованим регулюванням керуючого блоку. Російськими науковці В. Ніколаєв [9], В. Кусков [7] до основних властивостей культурного ландшафту відносять його естетичне багатство як сприятливу передумову для формування чи навіть самими рекреаційними ресурсами.

Передумовою для рекреаційно-ландшафтних досліджень регіону послуговував ретроспективний аналіз заселення, господарського освоєння та антропогенної трансформації ландшафтів Середнього Придністер'я у роботах Л.І. Воропай [1], Г.І. Денисика [2, 3], В.П. Круля [6], А. Доманицького [4], Б.Т. Рідуша [10], М.В. Дутчака [5] та інших.

Виклад основного матеріалу. Річкові долини, що є своєрідними ядрами збурення ландшафтогенезу і, вирізняються унікальним різноманіттям та контрастністю, виглядали завжди привабливим, часто комфортним середовищем для проживання. Сьогодні, яскравий приклад цього твердження – щільна забудова більшості річково-долинних ландшафтних комплексів і, зокрема, дністерських.

Внаслідок тривалих процесів заселення і господарського освоєння в долині Середнього Дністра сформувались різноманітні форми природокористування, але переважаючими за площею у долинних ландшафтах є сільськогосподарське, лісгосподарське і поселенське природокористування. Сьогодні збільшується вплив промислового (водно-техногенні) і дорожньо-транспортного.

Давні землеробські традиції та сприятливі природні умови визначили домінуючу частку орних земель (40-80%) у структурі землекористування. Проте, складне розчленування долини визначає істотні відмінності просторової диференціації сільськогосподарського освоєння. Зокрема розораність в регіоні коливається від 10-20 % на заліснених високотерасових місцевостях західного макросхилу Хотинської височини, 30-60% на середніх внутріканьйонних терасах переважно меандр, до 70-80% – на заселених високих надканьйонних терасах із родючими чорноземами опідзоленими та темно-сірими ґрунтами (Городенківський, Заставнівський, Сокирянський райони).

Характерна, рекреаційно сприятлива, особливість природокористування в долині Дністра – значна частка (до 15%) багаторічних насаджень (садів – на високих терасах східної частини і виноградників на південних і західних схилах каньйонів) та лісових масивів (до 80%) на високотерасових місцевостях Хотинської височини та крутосхилових внутріканьйонних місцевостях Тлумацько-Городенківського і Кельменецько-Сокирянського фізико-географічного районів.

Долина Середнього Дністра – один із найдавніших регіонів заселення і господарського освоєння. Перші зміни ландшафтів палеолітичного часу пов'язані з використанням печерних комплексів (схилового внутріканьйонного ярусу долин), а у пізньому палеоліті використання податливого гіпсу і вапняку та кісток тварин для будівництва наземних будівель.

Давньоруський період став переломним періодом у формуванні мережі поселенських геосистем, а особливо міст (Хотин, Кам'янець-Подільський. Заселенню долини Середнього Дністра за часів Київської Русі (IX-X ст.) та пізніше Галицько-Волинського князівства сприяв розвиток торгового шляху по Дністру аж до Чорного моря. Відповідно, давньоруській епосі, як і ранньослов'янській (6-9 ст.), характерне будівництво численних городищ. Вони, зазвичай, розташовувалися на високих терасах Дністра. Найвідомішими містами з ремісничими, торговими, адміністративними і культурними функціями за часів Київської Русі у долині Середнього Дністра стають Хотин, Кам'янець-Подільський. За Галицько-Волинського князівства на досліджуваній території формується ціла мережа оборонних міст – Бакота, Ушиця, Каліус, Хотин, Плав. З'являється нове ремісничо-торгівельне місто Василів. Кінець руського періоду ознаменувався зменшенням кількості населення та міграцією населення в глибоко розчленовані та заліснені місцевості через татаро-монгольські набіги. На думку Рідуша Б.Т. [10], саме у середньовічний час антропогенна трансформація скельних урочищ каньйонів набуває справжнього розквіту і пов'язана із привнесенням на цю територію християнської традиції печерножительства. Сьогодні, такі численні печерно-скельні антропогенні комплекси – репрезентативні елементи культурних ландшафтів дністерського каньйону і перспективні об'єкти охорони у формі створення ландшафтно-історичного парку.

Для феодального періоду (XIV-XVIII) характерне формування основної частини населених пунктів, переважно сільських. Зокрема, освоюються нові приводоліньні місцевості, укріплюються старі давньоруські міста і будуються нові оборонні міста (Жванець, Китайгород), збільшується чисельність і площа цих міст, ускладнюються їхні промислові функції. Зростає значення Дністра як вагової транспортно-торгівельної артерії. Тому деякі сільські поселення, що розташовані на важливих торговельних шляхах, починають виконувати, крім сільськогосподарських, ще й торгові функції (Онута, Заліщики). Процес інтенсивного заселення охопив всі придністреські ландшафтні райони.

Новітній період (XIX ст.) в історії заселення долини, що досліджується, пов'язаний з якісними змінами поселенського процесу. Внаслідок інтенсивного розвитку промисловості збільшуються міста та їхня людність, зростає кількість сільських населених пунктів з агровиробничою спеціалізацією, зокрема на території, підпорядкованій Австро-Угорщині. Інтенсивне використання Дністра як важливої транспортної артерії зумовило відродження старих (Хотин, Жванець) і виникнення нових поселень (с. Кострижівка, с. Кормань і с. Волошкове) [1, с. 37]. На кінець XIX ст. як міста з торговою спеціалізацією, утверджуються Кам'янець-Подільський та Могилів-Подільський. Зважаючи на розвиток торгово-промислових функцій деякі придністреські села (Жванець, Студениця, Калюс) стають містечками.

Сьогодні у дністерській долині, що досліджується, розташовано 370 поселенських геосистем, із яких 95% – сільські. Найбільша кількість населених пунктів знаходиться в Чортківсько-Кам'янець-Подільському (36,5%) фізико-

географічному районі, якому властиві комфортні природні умови для проживання і сільськогосподарського природокористування, густа мережа допливів (часто зі зручними та захищеними днищами).

Інтенсивність антропогенного перетворення середньодністерського ландшафту міськими поселеннями, і, відповідно його рекреаційна привабливість визначається ступенем закритості (техногенним покривом, забудованістю), висотністю забудови і ступенем відкритості (озелененням). У межах долини переважає малоповерховий тип міських ландшафтів (Городенка, Заліщики, Сокиряни, Хотин, Могилів-Подільський). Ландшафтно-техногенні компоненти представлені одно- і двоповерховими будовами, вулицями, ландшафтно-інженерні – невеликими промисловими об'єктами. Ще одна характерна рекреаційно-позитивна ознака таких міст – значна частка (10-20 %) антропогенних комплексів у вигляді присадибних ділянок та городів із “відкритими” ґрунтами.

Помітну роль у структурі міст від XVII-XVIII ст. починають відігравати садово-паркові комплекси. Найзначніші з них оголошені парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва (Кам'янець-Подільський, Заліщики, Могилів-Подільський, Хотин). Вони розташовані переважно на схилах балок та долин, поєднують унікальні природні та історико-культурні об'єкти, слугують фокусами збереження природних складових геосистем міста. Такі аспекти свідчать на користь вагомості даного типу міських ландшафтів як рекреаційних та екологічних центрів у структурі міста. Окрім того, деякі з них давно стали органічними елементами історико-культурних ландшафтів міст та містечок (Кам'янець-Подільський, Коропець, Мельниця-Подільська, Заліщики), але сьогодні потребують негайних реконструкційно-консерваційних заходів. Загалом, площа парково-садових комплексів в означених вище містах ще досить незначна (до 15 га), більшість із них потребують відновлення, а тому для встановлення екологічної рівноваги рекомендоване збільшення ареалу і підвищення якості садово-паркового типу ландшафтів, як і, загалом, озеленення.

Багатоповерховий тип міського ландшафту формує сучасний образ Новодністровська, меншою мірою м. Кам'янець-Подільський. У найглибше перетвореній ландшафтній структурі переважають ландшафтно-техногенні комплекси у вигляді багатоповерхових будинків, асфальтованих дворів і площ, інженерні комплекси промислових об'єктів (75%) на високотерасових місцевостях із закритими ґрунтами. Відповідно для такого типу міста характерне найвище демографічне навантаження (1300-1650 ос/км²) Рекреаційними зеленими зонами Новодністровська слугує широка смуга дачних поселень і парку на схилових та високотерасових місцевостях дністерської долини, а також буферні лісові насадження та масиви навколо міста. Особливу культурну складову ландшафтів середньодністерських міст (і багатьох колишніх міст) формують історико-архітектурні комплекси. Рекреаційну привабливість таких масивів визначає компактна затишна середньоповерхова забудова з оригінальною архітектурою та, зазвичай, давніми садово-парковими пам'ятками.

Розподіл поселенського навантаження (ступінь селитебності, за Воропай Л.І.) за фізико-географічними районами, на нашу думку, добре відбиває просторові особливості інтенсивності впливу людини на ландшафтну структуру, а, відповідно, й її комфортності. Пересічна величина поселенського навантаження у долині Середнього Дністра складає 12,66%. У 7 з 9 фізико-географічних районів у межах долини Середнього Дністра спостерігаються вищі значення, тобто висока

міра поселенського навантаження (за класифікацією Воропай Л.І.). Найвище значення поселенського навантаження характерне для Чортківсько-Кам'янець-Подільського ландшафтного району – 14,5 %, що візуально підтверджується щільною смугою поселень вздовж численних допливів: надканьйонистих поселень – у долинах рр. Серет, Жванчик, Смотрич, Тернава, внутріканьйонистих – рр. Нічлава, Збруч. Високе поселенське навантаження відзначаємо і в Кельменецько-Сокирянському ландшафтному районі (14,06%), де переважають сільські поселення площею більше 2 км², та 3 міські поселенські геосистеми. Більше 13% значення поселенського навантаження досягає у Збарзько-Смотрицькому, Тлумацько-Городенківському і Заставнівсько-Хотинському ландшафтних районах. Найнижчою поселенською перетвореністю у регіоні, і, відповідно, середньою мірою поселенського навантаження (9,0-11,0 %) відзначаються Ходорівсько-Бучацький та Нижньоушицький райони з малою кількістю поселень, відсутністю міських поселенських геосистем. У просторовій структурі ландшафтно-поселенських систем виражену вертикальну ярусність.

Пересічне поселенське навантаження у внутріканьйонистому ландшафтному ярусі високе – 11,93 %. Дуже високі значення характерні для Заставнівсько-Хотинського (17%) зі зручними низькотерасовими місцевостями, закарстованими та найзалісненішими високотерасовими місцевостями, (Могилів-Подільсько-Ямпільського (16,7%) і Чортківсько-Кам'янець-Подільського районів (15,6%) із густою мережею давньозаселених каньйонистих допливів. Дуже низькі (до 5%) значення цього показника характерні для внутріканьйонних місцевостей району Дністерської водойми, на що вплинуло безпосередньо будівництво та режим функціонування гідротехнічної споруди.

У каньйоні Дністра та його допливів переважають заплавно-низькотерасовий вид поселенських геосистем. Вони складають 55-60 % всіх поселень у внутріканьйонному ярусі у вигляді вузьких, лінійно витягнутих вздовж долини смуг. Найвища концентрація такого виду поселень характерна для ділянки дністерської долини від м. Заліщиків до м. Хотин. Зазвичай, ці поселення розташовані в місцях із широкими заплавами та вираженими терасами, тобто приурочені до меандр (заліщицька меандра, перебиковецький меандровий вузол).

Щільна забудова характерна і для схилового типу місцевості низько- та середньотерасової смуги. У Придністер'ї переважають лінійно витягнуті вздовж балок і річок села, які часто непомітно зливаються в один ряд, протяжністю декілька десятків кілометрів. Майже суцільні смуги низькотерасових і схилових поселень можна виділити в долинах дністерських допливів вінницького поділля (Жван, Лядова, Серебря), які відзначаються геоморфологічно комфортною внутріканьйонною будовою.

Роль поселенських геосистем, їхній вплив на ландшафтне різноманіття і структуру середньодністерського регіону щороку зростає й ускладнюється. Із поселенсько-розселенськими процесами пов'язане формування транспортної мережі та особливостей доступності річкових долин. Особливу роль у розвитку транспортних комунікацій, відіграв Дністер. Використання Дністра як важливої транспортної артерії датується ще I тис. до н.е. і стосувалось торговельних зв'язків зі Середземномор'ям. У середньовіччі часи Дністер відіграв важливу роль у торговельних відносинах із Прибалтикою. Лише у XVIII ст. відновлена транспортна роль Дністра. Зокрема у другій половині XVIII – першій пол. XIX ст. поляками були реалізовані ряд проектів комунікації з європейськими державами за

допомогою Дністра та Вісли, переважно для транспортування збіжжя. Такі проекти сприяли виконанню низки робіт із урегулювання судноплавності на Дністрі, що пізніше були підтримані Російською імперією.

До XX ст. дністерські пароми – найпоширеніший тип суден, які будувались для плавання протягом декількох навігацій. Зазвичай, вони споруджувались у Жванці і Хотині. Загалом, паромне судноплавство в цей час проводилось від м. Галич до гирла. Човни, як правило, плавали від Збруча до Могилева. Паровий флот на Дністрі не був постійним, а перекидався з Дніпра [4]. У долині Середнього Дністра пасажирський рух пароплавами зрідка проводився від гирла р. Смотрич до м. Могилів-Подільський. Деякі населені пункти з пристанями на Дністрі також стають важливими торгово-промисловими центрами (Заліщики, Могилів-Подільський), а деякі села у XIX ст навіть переходять в категорію містечок (Жванець, Студениця, Калюс). Проте, роль річкової водної транспортної мережі стала мізерною через розбудову залізниць у другій половині XIX – поч. XX ст. Тому відродження судноплавних традицій на Дністрі – одна з цікавих перспектив для рекреаційної сфери.

Сьогодні, територія долини, що досліджується, пронизана густою мережею доріг. Так, загальна протяжність автомобільних доріг із твердим покриттям складає 2192,82 км (1% від загальної довжини автомобільних шляхів по Україні), а щільність складає 0,46 км/км², що значно вище ніж загалом по Україні (0,28). Через глибоке вертикальне та густе площинне розчленування поверхні каньйоном і численними каньйонистими допливами, балками і ярами, більше 80 % доріг із твердим покриттям розташовані меридіонально на вирівняних міжвододільних, надвисоко- та високотерасових і також штучно терасованих надканьйонних ландшафтних поверхнях. Грунтові дороги, що складають більше 30 % загальної довжини автомобільного полотна, переважно перетинають долини в широтному напрямі, відходячи гілками від магістральних доріг. Автошляхи з ґрунтовим покриттям формують основну мережу транспортного сполучення з внутріканьйонними місцевостями, але внаслідок активних схилових ерозійно-аккумулятивних процесів потребують постійного відновлення.

Складна геоморфологічна будова долини Середнього Дністра, історико-географічні особливості заселення визначають просторову специфіку дорожньої мережі та її щільності. Зокрема, вказані чинники визначили найгустішу мережу доріг із твердим покриттям у Чортківсько-Кам'янець-Подільському (0,51 км/км²), Тлумацько-Городенківському (0,42 км/км²) Могилів-Подільсько-Ямпільському (0,40 км/км²) фізико-географічних районах. Окрім того, в цих же районах простежується найбільша щільність доріг у надканьйонистому ландшафтному ярусі (високі, надвисокі тераси), що перевищують попередні значення – 0,67 км/км², 0,51 км/км², і 0,50 км/км² відповідно.

Найвища щільність доріг із твердим покриттям характерна для похилих високих та надвисоких терасових місцевостей Збаразько-Смотрицького фізико-географічного району – 0,69 км/км². У цьому ж районі, як і Нижньоушицькому, більше 90 % доріг із твердим покриттям знаходиться над каньйонами на зручних міжвододільних просторах численних поперечних допливів. Така ж картина характерна і для ґрунтових доріг, які гілками відходять від попередніх і переважно спрямовані до населених пунктів надканьйонних частин поперечних допливів. Переважаюча частка крутих і схилів-урвищ у ландшафтній структурі внутріканьйонних ярусів долини Дністра і допливів у зазначених вище фізико-

географічних районах визначали важкодоступність у транспортному відношенні. Ці особливості, з одного боку, лімітують масову рекреаційну доступність, а з іншого – сприяють збереженню естетичного природного образу каньйону.

Характерна особливість антропогенного перетворення долини Середнього Дністра – давнє господарське освоєння річок, починаючи від пізнього палеоліту. Істотна трансформація русел річок (особливо малих допливів) починає відбуватися вже у другій пол. I тис. н.е. зі створенням загат, ставків, водосховищ та каналів. У XVI-XVIII ст. таких штучні водні об'єкти на Дністрі стають масовими, особливо у дністерських лівобережних допливах. У XIX ст. значна кількість водяних млинів, як невід'ємних елементів антропогенних водних ландшафтів, функціонувала на річках Серет, Смотрич, Ушиця. У післявоєнні роки відроджується активне використання водної енергії, але більшість водяних млинів переводять на гідроелектростанції, занепадає ставкове господарство. Реконструкція таких водно-антропогенних ландшафтів сьогодні – ще один перспективний напрям рекреаційної сфери в долині Середнього Дністра.

Створені в другій половині XX ст., водно-техногенні споруди в долині Середнього Дністра – один із найвагоміших чинників сучасної антропогенної трансформації ландшафтів долини. Серед них – найбільше Дністерське водосховище, що постало у 80-х роках XX ст. Водосховище, як водно-техногенна система, перебуває на ранній стадії свого розвитку (30-60 років), якій властива активізація геоморфологічних процесів у прибережній смузі і на мілководді, замулення і формування дна з профілем стійкої рівноваги.

На думку, Дутчака М.В. [5] вплив гідротехнічної споруди на ландшафтну структуру долини здійснюється за трьома напрямками: бар'єрним, дифузним і системоутворюючим. Внаслідок прояву цих процесів формуються три зони антропогенного впливу. Затоплені місцевості заплавл, низьких і частково середніх терас складають підзону корінних змін ландшафтів. Серед них рекреаційно-сприятливими вважаємо утворені видовжені смуги мілководних комплексів. Періодично затоплювані середньотерасові та схиліві внутріканьйонні місцевості зазнають прямого впливу водосховища. Такий вплив пов'язаний із зміною режиму ґрунтових вод та активізацією геодинамічних процесів, що, зазвичай, виступає лімітуючим чинником для більшості видів рекреації. Опосередкована антропогенна дія водно-техногенної системи поширюється на долинні ландшафти на 4-5 км і виражена у формуванні нових топокліматичних властивостей, часто з рекреаційно-сприятливими змінами метеорологічних показників. Сьогодні частка водного господарського впливу у загальній структурі природокористування деяких селищних рад Кельменецько-Сокирянського фізико-географічного району складає 20-30 %.

Найвищі значення (до 6%) гірничо-промислового природокористування характерні для міських поселенських геосистем із промисловими підприємствами (м. Заліщики, Новодністровськ, смт. Кострижівка та ін.) і до внутріканьйонних схилівих місцевостей із гірничовидобувними комплексами будівельних корисних копалин. С. Бібіков вважає, що видобуток кременю штольневим способом був широко розповсюджений у Придністер'ї [6]. Такі печери-штольні сьогодні знайдені на скельних урочищах каньйону Дністра, його лівих допливів, балок і ярів і можуть стати цікавими історико-промисловими об'єктами для пізнавального туризму.

Зазначені види природокористування формують значний рівень сучасної антропогенної перетвореності в долині Середнього Дністра, для чого кількісним

параметром обрано коефіцієнт антропогенної перетвореності за методикою К.Г. Гофмана – П.Г. Шищенка [13]. Отримані значення по територіях вибірових селищних рад в долині Середнього Дністра можна об'єднати в наступні групи: найменш перетворені – до 5,0; слабо перетворені – 5,1-6,0; 6,1-7,0 – середньо перетворені, 7,1-8 – сильно перетворені і більше 8 – дуже сильно перетворені. У просторовому розподілі значень коефіцієнта чітко простежується вертикальна диференціація.

Слабка антропогенна перетвореність характерна для ділянки дністерської долини, що прилягає до Хотинської височини, зі значеннями 3,1-5. До цієї ж групи можна віднести внутріканьйонні заліснені та важкодоступні крутосхиліві місцевості Дністра, його лівобережних допливів і великих балок із середніми значеннями – 4-5. Такі ділянки найперспективніші не лише в рекреаційному напрямі, а, найперше, як важливі потенційні природоохоронні території.

Середньо перетворені долинні місцевості складають найбільшу групу і приурочені до внутріканьйонних меандрових ділянок та надканьйонних високотерасових місцевостей. Сильна антропогенна перетвореність, характерна для суцільної високотерасової і привододільної смуг. Визначальну роль у антропогенній зміні цих ландшафтів відіграло тривале та інтенсивне сільськогосподарське природокористування. Низьку рекреаційну привабливість цієї смуги визначають збіднене антропогенно модифіковане пейзажне різноманіття, і вузько профільні рекреаційні можливості.

Найвища антропогенна перетвореність із найглибшим впливом на ландшафт спостерігається в межах давніх міських поселенських геосистем. Так, значення коефіцієнта антропогенної перетвореності у м. Заліщики становить – 9,0, у м. Хотин – 8,1. Незважаючи на високий показник антропогенного перетворення загалом, такі антропогенні ландшафти можуть вважатись культурними, тобто органічно вписаними в природний каркас ландшафту. Відповідно, такі ландшафтні ділянки – високо естетичні та володіють високою рекреаційною привабливістю.

Аналіз ретроспективно-господарського освоєння та сучасна ситуація антропогенної трансформації в долині Середнього Дністра дають змогу визначити напрями, пріоритети та просторово диференціювати рекреаційну діяльність.

Висновки. Досліджені просторово-часові особливості антропогенної трансформації долини Середнього Дністра свідчать про комфортні властивості та рекреаційно привабливе різноманіття природних та природно-антропогенних середньодністерських долинних ландшафтів.

Зокрема, розподіл поселенського навантаження за фізико-географічними районами, добре відбиває просторові особливості інтенсивності впливу людини на ландшафтну структуру, а, відповідно, й її комфортності. У 7 з 9 фізико-географічних районів у межах долини Середнього Дністра спостерігаються вищі значення, тобто висока міра поселенського навантаження. Транспортна мережа в долині Середнього Дністра пов'язана, найперше, з геоморфологічними особливостями будови долини та просторовим розподілом поселенських геосистем, що визначили місцеві відмінності транспортної доступності, що визначає рекреаційні переваги певних фізико-географічних районів та ландшафтних місцевостей.

1. Воропай Л.И. Селитебные геосистемы физико-географических районов Подольи / Лариса Ивановна Воропай, Марина Николаевна Куница. – Черновцы: ЧГУ, 1982. – 90 с.

2. Денисик Г.І. Лісополе України / Григорій Денисик. – Вінниця: Тезис, 2001. – 284 с.
3. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Григорій Іванович Денисик – Вінниця: Екобізнес Центр, 1998. – 184 с.
4. Днестр и его бассейн: гидрологический очерк / [под ред. А. Доманицкого] – Л.: Гидрометеиздат, 1941. – 306 с.
5. Дутчак М.В. Природно-територіальні комплекси Дністровської долинно-річкової системи в межах Середнього Придністров'я, їх зміни під впливом гідротехнічної системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11.00.01 “Фізична географія, геофізика та геохімія ландшафту” / Микола Васильович Дутчак. – Київ, 1994. – 25 с.
6. Круль В.П. Ретроспективна географія поселень Західної України: Монографія / Володимир Петрович Круль – Чернівці: Рута, 2004. – 382 с.
7. Кусков А.С. Культурные ландшафты и туризм: эволюция концепций и представлений, пространство взаимодействия / А.С. Кусков // География и туризм: Сборник научных трудов. Пермь: ПГУ, 2006. – С. 115-134.
8. Мильков Ф.Н. Физическая география: современное состояние, закономерности, проблемы / Федор Мильков. – Воронеж: ВГУ, 1981. – 400 с.
9. Николаев В.А. Проблемы регионального ландшафтоведения / В.А. Николаев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 160 с.
10. Рідуш Б. Скельно-печерні антропогенні комплекси в ландшафті Дністровського каньйону / Богдан Рідуш // Річкові долини: природа–ландшафти–людина. Збірник наук. праць – Чернівці – Сосновець, 2007. – С. 281-303.
11. Смаль І. Використання категорії ”ландшафт” у рекреаційній географії / І. Смаль // Ландшафти та сучасність: Зб. наук. праць – Київ–Вінниця: Гіпаніс, 2000. – С. 77-78.
12. Середнє Придністров'я [наук. ред. Денисик Г.І.]. – Вінниця: Теза, 2007. – 431 с.
13. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география / П.Г. Шищенко. – Киев: Выща школа. – 1988. – 192 с.